

Forarbeid
Master i arkitektur
Erik Frydenlund Hofsbro

Transformasjon av enhetslåven
på gården Østre Skjelve

NÅR BRUKBART STÅR UBRUKT

NTNU Våren 2018
Veileder: Nina Katrine Haarsaker

Innhold

- 2 Forord
- 7 Bevaring og verdi
- 9 Bygda i dag
- 10 Hvorfor bygd?
- 13 Stedet
- 17 Låven
- 19 **Oppgaven**
- 20 Tidsplan
- 21 Kilder

Forord

Min oppvekst ble tilbrakt i en middels stor kommune på Østlandet i landlige omgivelser og med grei avstand til nærmeste by. Som student flyttet jeg til Trondheim og ble med det midlertidig en del av den pågående sentraliseringen, en økt forflytting av mennesker og aktivitet fra bygda og inn mot byene.

I forbindelse med sentraliseringen trekkes det ofte frem hvilke følger byene opplever i form av fortetting, tap av grøntarealer og utvidelse av bysonen, mens det økende antallet forlatte gårdsbygninger på bygda ikke er et like belyst tema. Årsakene til dette kan være at utviklingen i byene generelt engasjerer flere og er en prosess som innehar større økonomiske interesser, eller at problemene på bygda mangler gode og konkrete løsningsforslag.

Med dette som utgangspunkt for min masteroppgave går dette forarbeidet nærmere inn på problemstilling og objektet for oppgaven, en enhetslåve på gården Østre Skjelve på Nes. Ved å transformere låven for fremtidig bruk vil diplomprosjektet fungere som et innspill i diskusjonen om hvordan ubrukte gårdsbygninger kan tas i bruk og slik få et nytt og forlenget liv.

Låven på gården Østre Skjelve, sett fra like nedenfor tunet i nord. Foto: Privat.

“Låven representerer et viktig utviklingstrekk i landbruket der flere funksjoner kom under ett tak, og kalles enhetslåve. Disse ble vanlige for rundt hundre år siden, men er i dag ikke lenger like praktiske. Låvene blir derfor mer sjeldne, og det er en utfordring å finne ny bruk til dem, slik at det er hensiktsmessig å la dem stå. Låven på Skjelve ligger monumentalt i landskapet, som del av et storgårdsmiljø i de brede bygdene ned mot Mjøsa. Det er viktig for kulturlandskapet at låven får stå, og bygningen kan egne seg for flere ulike næringer, blant annet overnatting.”

Agnethe Jovall
Kulturminneforvalter i
Ringsaker kommune

Enhetslåven i sin helhet, med tunet bak til venstre. Hamar kan skimtes i bakgrunnen til høyre. Foto: Privat.

“Den representerer en typisk utfordring i samfunnet, og kanskje særlig i landbruket: Hvordan skal vi ta vare på og utvikle en allerede bygd ressurs? Den bygningstekniske utviklingen som bygningen viser er interessant. Bygningsvolumet er såpass stort at det gir mange ulike muligheter for ny bruk. Bygningen ligger ved Mjøsa, i et lokalmiljø med mange gårdsbruk og andre foretak som tilbyr aktiviteter og opplevelser for allmennheten. Området har blitt et populært turistmål. Og eieren er åpen for ulike ideer og har planer om å bruke store ressurser på å utvikle låven.”

om låven på Østre Skjelve
Vegard Røhme
Restaureringshåndverker
og Sivilarkitekt MNAL

Foto av låvebrua som forbinder låvens to hoveddeler. Foto: Privat.

Et spørsmål om bevaring og verdi

Låven på Østre Skjelve er og representerer en type gårdsbygning som har gjennomgått store forandringer og inngrep over årenes løp. Bygningen har vært en bruksbygning i ordets rette forstand, og bærer preg av flere endringer som blant annet har bidratt til å forringe den estetiske fremtoningen. Ved første øyekast er låven en helt alminnelig enhetslåve, og den virkelige bevaringsverdien oppdages først ved nærmere undersøkelser. Slik sett er låven et godt eksempel på en godt brukt bruksbygning som ikke føyer seg inn i det nasjonalromantiske bildet av eldre, vakre, gårdsbygninger, men som likevel kan ha et uforløst potensial.

Låven på Østre Skjelve er en del av den realiteten en må forholde seg til hvis en skal forsøke å nærme seg tematikken rundt bygdas mange forlatte og uvirksomme bygninger, med alle de problemer, utfordringer og forutsetninger de fører med seg.

Sentralt i tilnærmingen oppstår spørsmål og problemstillinger som:

Skal vi ta vare på alt? Hva er av verdi og hva bør bevares? Er all bruk bedre enn ingen bruk?

Kan alt gjøres om til bolig? Og hvorfor transformere til bolig hvis det står bedre, eksisterende, ubrukte boliger tilgjengelig?

Er det kun interessant å transformere eller bevare gamle, slitte romantiske låver fremfor nyere bygninger som kanskje har høyere teknisk standard men en lavere estetisk verdi?

Hva er viktigst, å bevare eller å transformere? Og må vi i bevare for å kunne transformere?

Utsikt fra tomte på Østre Skjelve, mot Helgøya i sør. Foto: Privat.

Bygda i dag

Landsbygda er for mange selve bildet av det "typisk norske" og er historisk sett den boformen som er mest utbredt og benyttet her til lands. Likevel står det i dag rundt 30 000 landbrukseiendommer uten fast bosetting, av totalt 184 47 eiendommer.¹ Hvis en inkluderer gårder hvor det er fast bosetting men hvor enkelte bygninger eller deler av bygningsmassen står ubrukt er det reelle tallet enda høyere. Er bygda på vei til å bli en skygge av det den en gang var?

Den pågående diskusjonen om byutvikling og bygdens fremtid preges i stor grad av sentralisering: "en tendens til at en økende andel av befolkningen bor og arbeider i byer eller større byregioner, mens stadig færre bor og arbeider på landsbygda og i spredtbygde strøk."² Resultatet for bygdene er lavere eller negativ vekst i innbyggertallet, tap av aktivitet og en større andel forlatte hus og gårder.³

Den negative utviklingen har vært i det politiske søkelyset en stund allerede, og i de senere årene har det blitt drevet en aktiv distriktpolitikk for å motvirke eller bremse utviklingen.⁴ Manglende resultater tyder derimot på at de politiske vedtakene i seg selv ikke er nok til å hamle opp med utviklingen, som avhenger av flere eksterne påvirkninger som ikke lar seg løse kun på et politisk nivå. Det må med andre ord skje endringer fra flere hold hvis en skal få til en endring.

Men, bygda er ikke blitt helt ensom og forlatt. I tomrommet som skapes når fastboende og næringsliv forsvinner fylles det på med ny aktivitet i form av hytter og fritidsboliger, hvor det i løpet av det siste tiåret har vært en markant vekst. De siste års utstrakte hyttebygging har ført til at 45 kommuner i dag har flere ferie- enn helårsboliger, samtidig som det i løpet av de siste 8 årene ble bygget flere hytter enn hus i hele 124 kommuner.⁵ Det har med andre ord ikke blitt mindre populært å oppholde seg på bygda, men det er stadig færre som vil bo der utenom i ferier og høytid.

I studien "Hus eller hytte?" utført ved NTNU ses det nærmere på hva som kan være mulige årsaker til hvorfor det er blitt så populært "å bo i by men ha hytte på landet." Hyttelivet kan for noen være en "flukt fra byen", et motsvar til bylivet som tilbyr kvaliteter en kun finner på bygda. For andre kan det være et behov for å leve ut forskjellige deler av sin livsstil, og at de føler en tilhørighet til både by og bygd. Uavhengig av årsak er situasjonen for enkelte bygder ikke at de mister alt av aktivitet, men at den erstattes eller forskyves over til turisme og annen ferie-/sesongaktivitet. Spørsmålet er om dette over tid er en bærekraftig utvikling, og om vi vil ha det slik.

Hvorfor bygd?

Må bygda egentlig ha fastboende, og hva blir konsekvensen hvis alle flytter inn til byene eller til bynære strøk?

I Sør-Sverige har det de siste tiårene vært en forflytting av innbyggere og aktivitet inn mot byene, og landsbygda er i dag et romantisk landskap, et landlig fristed som det gjerne valfarter til i ferier men hvor få er villige til å bo eller arbeide resten av året. I et forsøk på å bedre situasjonen og motvirke skjevheten har den svenske stat blant annet vedtatt å flytte 10 000 statlige arbeidsplasser tilbake ut i distriktene, arbeidsplasser som i sin tid foretok den samme reisen bare i motsatt retning.⁶

Sveriges sentraliseringsproblematikk kan benyttes som et eksempel på hvilken situasjon vi i fremtiden kan komme til befinne oss i her i Norge hvis det ikke tas grep. I dag benytter svenskene Norge som et eksempel på en godt gjennomført og velfungerende distriktpolitikk, hvor vi i deres øyne fremdeles har fått til en balansert utvikling og et likeverdig forhold mellom bygd og by.

Når det kommer til den politiske satsingen for å få til endringer i vår egen situasjon her til lands sa Stoltenberg 2-regjeringa i 2013 følgende i sin stortingsmelding "Ta heile Noreg i bruk"⁷:

"Regjeringa vil ta heile Noreg i bruk. Vi vil halda fram med å byggje landet for komande generasjonar. Ein aktiv distrikts- og regionalpolitikk har skapt eit Noreg vi er stolte av. Vi skal utvikle næringslivet og velferdstilbodet også i framtida, og politikken må foredlast vidare for å møte dei utfordringane som ventar. Utfordringar endrar seg, men ein viktig visjon ligg fast: det gode liv i heile landet."

Videre står det at

"I eit attraktivt lokalsamfunn finn både tilflyttarar og fastbuande seg til rette og ynskjer å bli verande."

Til tross for mangelen på klare resultater er det en sterk politisk vilje til å fortsatt å satse på å ha en fast bosetting og en variert aktivitet på bygda, som ikke utelukkende baserer seg på sesongaktivitet og turisme. Foruten å utvikle næringslivet er det behov for å forvalte de naturressursene vi har tilgang på, slik som jordbruk, skog, fiske og mineraler.

Fra et miljøperspektiv har bygda også en unik mulighet for en bærekraftig arkitektur og et bærekraftige samfunn, med kortreiste materialer, gode forutsetninger for fornybar energi og en rik tilgang på naturressurser. Å ta vare på bygda er også av kulturell og historisk verdi, med tanke på arkitektur, boform, aktivitet og mangfold.

Så hva skal vi egentlig med bygda? I jakten på en livlig bygd som legger til rette for "det gode liv" mener jeg det er viktig å ikke bli låst i et kontraurbaniseringsperspektiv ved å forsøke å skape en motvirkende kraft til sentraliseringen. Bygda behøver ikke å være en motsetning til byen, men en komplimentering. Min holdning er derfor at det er viktig å dyrke forskjellene på bygd og by og la de utvikles på bakgrunn av sine egne premisser og forsterke særegenhetene fremfor å utjevne de.

For mange kjennetegnes byen ved at den tilbyr et høyt aktivitetsnivå, korte avstander og muligheten for hyppig offentlig sosial kontakt hvor en kan møte mange nye og ukjente mennesker på relativt kort tid. På bygda er avstandene større, men innehar muligheten for å være "privat sosial", hvor møtene ofte har en lengre varighet og stort sett er med venner, familie eller bekjente, personer fra ens egen private krets. Begge disse situasjonene finnes både i by og på bygd, men kan ses på som karakteristiske og typiske ytterpunkter.

I litteratur som omhandler flytting fra by til bygd tas det utgangspunkt i at de som flytter tilbake til bygda gjør dette som en flukt fra byen, og flere bygdeutviklingsprosjekter spiller på en tradisjonell rural idyll og henvender seg i stor grad til

tilbakeflyttende småbarnsfamilier.⁸ En slik tankegang kan føre til at enkelte flytter tilbake, men den utnytter ikke de mulighetene en har ved å gjøre bygda attraktiv for en større del av befolkningen, også de uten en eksisterende tilknytning til bygda, og slik oppnå et større mangfold.

Jeg mener det bør tenkes nytt rundt hvem som skal bli værende på bygda, hvem som skal tilbake, hvorfor de skal dit og for hvor lenge. Hvis en skal ha som mål å få til "det gode liv i hele landet" bør det legges til rette for både kortere og lengre opphold som ikke kun inngår i en midlertidig "flukt fra byen" eller som en permanent løsning. Å basere seg på utflyttere som skal vende hjem eller andre "bytrøtte-personer" vil om nødvendig klare å forandre situasjonen slik den er i dag. Hvis det som har blitt gjort til nå ikke har fungert er det på tide å prøve noe nytt.

Nes og Tingnes sett fra Helgøya. Til høyre i bildet ses Nes kirke. Foto: Thomas Andersen, Wikipedia.

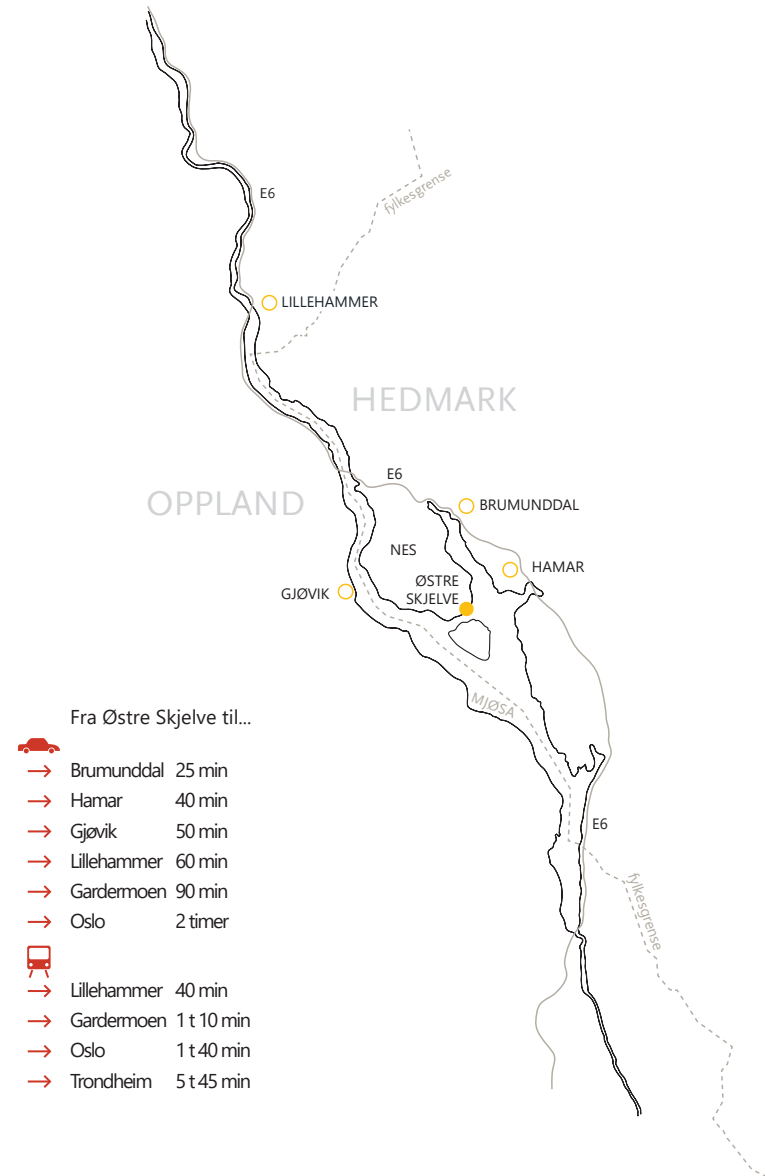
Stedet

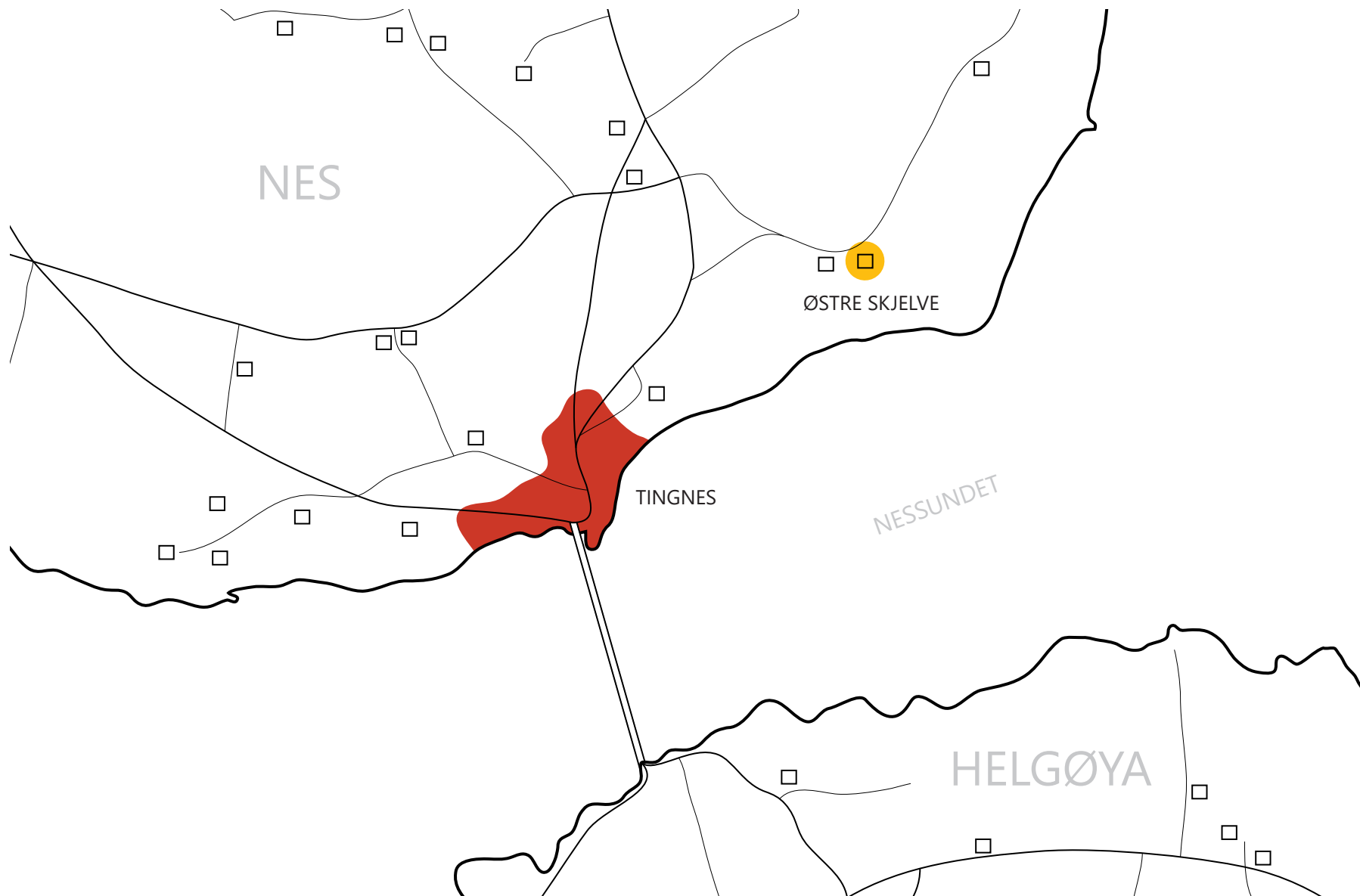
Nes er en halvøy som ligger på østsiden av Mjøsa, tilhørende Ringsaker kommune. Stedets sentrum er Tingnes, og det er gjennom her den eneste bebodde øya i Mjøsa, Helgøya, har sin broforbindelse.

Litt øst for Tingnes ligger gården Østre Skjelve, og det er her enhetslåven som er utgangspunktet for diplomoppgaven befinner seg.

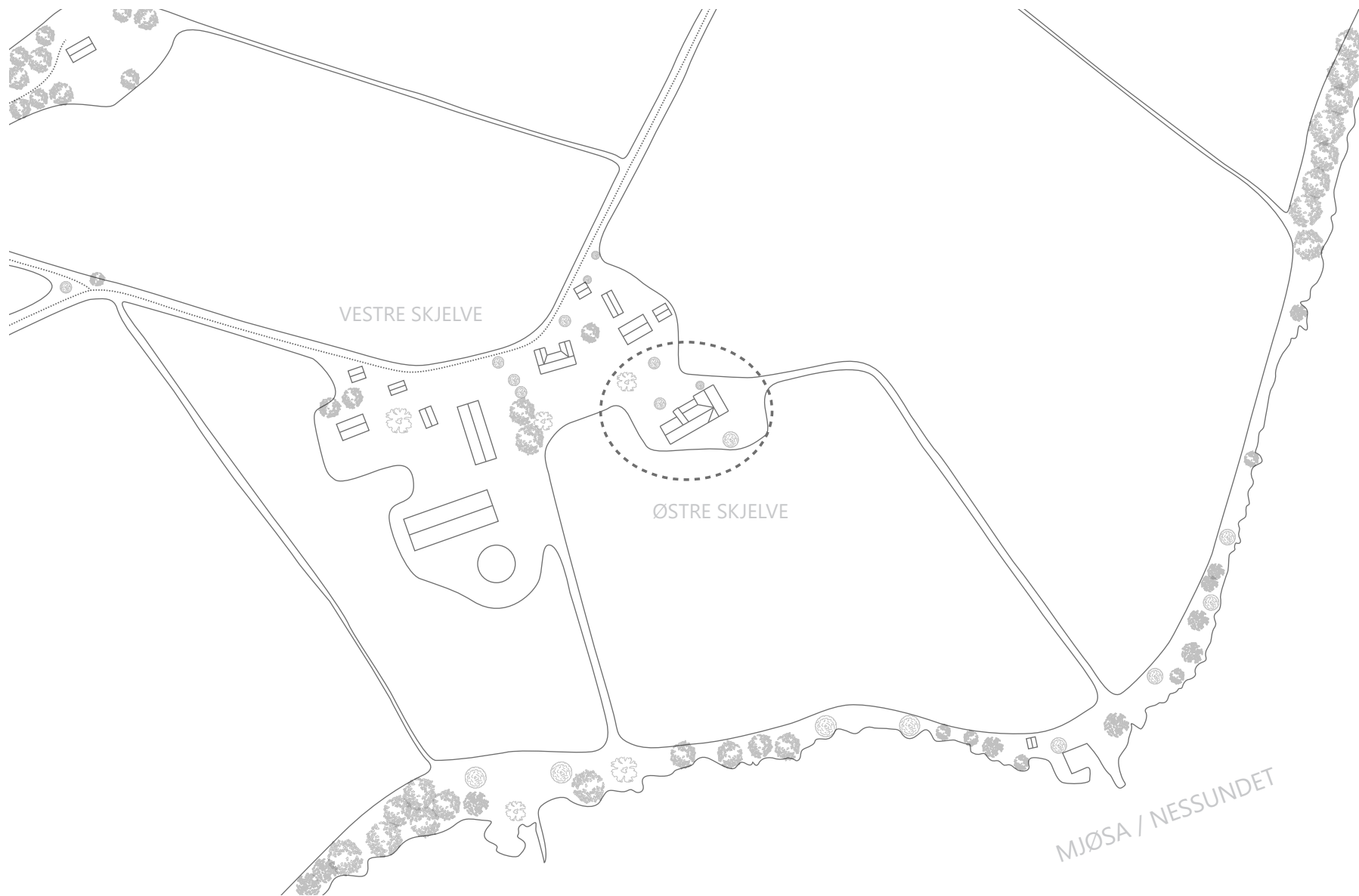
Landskapet på Nes preges av store jordbruksarealer og gårder som ligger plassert mellom lave koller og som strekker seg ned mot Mjøsas bredd. I det milde innlandsklimaet dyrkes det for det meste korn, og målt i dyrket areal er Ringsaker Norges største landbrukskommune.⁹

I likhet med mange andre bygder og landbruksområder i Norge har Nes opplevd store forandringer de siste tiårene, men har hatt en relativt stor og vellykket satsning mot turisme. Med sin sentrale plassering og vakre omgivelser står Nes sterkere enn mange andre bygder i samme situasjon, men problemstillingen vedrørende ny bruk av de mange uvirksomme gårdsbygningene er likevel den samme.

Kartutsnitt fra Nes, med sentrumsområdet markert i rødt. Rutene symboliserer større gårder i området.

Kart over gårdene Vestre og Østre Skjelve, Enhetslåven på Østre Skjelve er markert. Kilde: Privat.

Flyfoto av Østre Skjelve fra 1954. Foto: Digitaltmuseum.no

Låven på Østre Skjelve

Like øst for Tingnes ligger gårdene Østre og Vestre Skjelve. Eierne av Østre Skjelve, Cecilie W. Borge, bor i dag med sin familie i Oslo, men har et ønske om at den tomme låven igjen skal bli fylt med aktivitet. Derfor sendte hun en forespørsel til NTNU om ikke låven på Østre Skjelve kunne egne seg som et mulig diplomprosjekt, da hun er villig til å investere i videre drift av låven.

Låven på Østre Skjelve starter sitt liv rundt 1850 i form av et fjøs bestående av en lengre laftekasse over to etasjer, plassert på langs i landskapet. I perioden etter at børskraket i USA i 1929 har gjort seg gjeldende her til lands bygges det et større tilbygg på låven, en stor og lufting bindingsverkskonstruksjon med henvendelse ned mot vannet, som står ferdig i 1937. Låven er nå blitt en fullverdig "enhetslåve", og er tilholdssted for det meste av aktiviteten på gården.

Mot slutten av 40-tallet legges driften over til grisehold, og innerveggene i laftekonstruksjonens første etasje fjernes for å gjøre plass til nye båser i betong. Helt frem til ut på 2000-tallet holdes gården i drift, men da eierne flytter og ingen vil overta settes jorda bort, våningshuset leies ut og gården blir uvirksom. For første gang på 150 år står låven tom.

"Jeg ønsker å sette låven i arbeid, få ting er så trist som tomme hus"

- Cecilie W. Borge, eier.

Historien om låven på Østre Skjelve er ikke unik, og i området er det flere eksempler på gårder som har gjennomgått en lignende forandring, med samdrift eller nedleggelse som resultat. Bolighusene forblir ofte i bruk enten som bolig, utleie- eller feriebolig. For de gårdene med et tiltalende ytre og en spennende historie er det flere som har klart seg bra ved å satse på turisme eller annen turistnæring.

Enhetslåven på Østre Skjelve er interessant både som objekt og typologi fordi den representerer et dagsaktuelt problem med ubrukte gårdsbygninger, som grunnet endringer innen gårdsdriften har mistet sitt bruksområde. Det er av generell interesse å finne løsninger på hvordan en kan få bukt med problemet med gårdsbygninger som blir stående uvirksomme på grunn av dårlig befatning, lav takhøyde, ukonvensjonelle rom, nye tekniske krav eller manglende vilje og kapital.

Grisefjøsset i låvens første etasje. Rommet er sammenhengende gjennom ny og gammel del. Foto: Privat.

Om oppgaven

“Hvordan kan en eldre enhetslåve som har gjennomgått flere endringer gjennom årenes løp transformeres for ny bruk?”

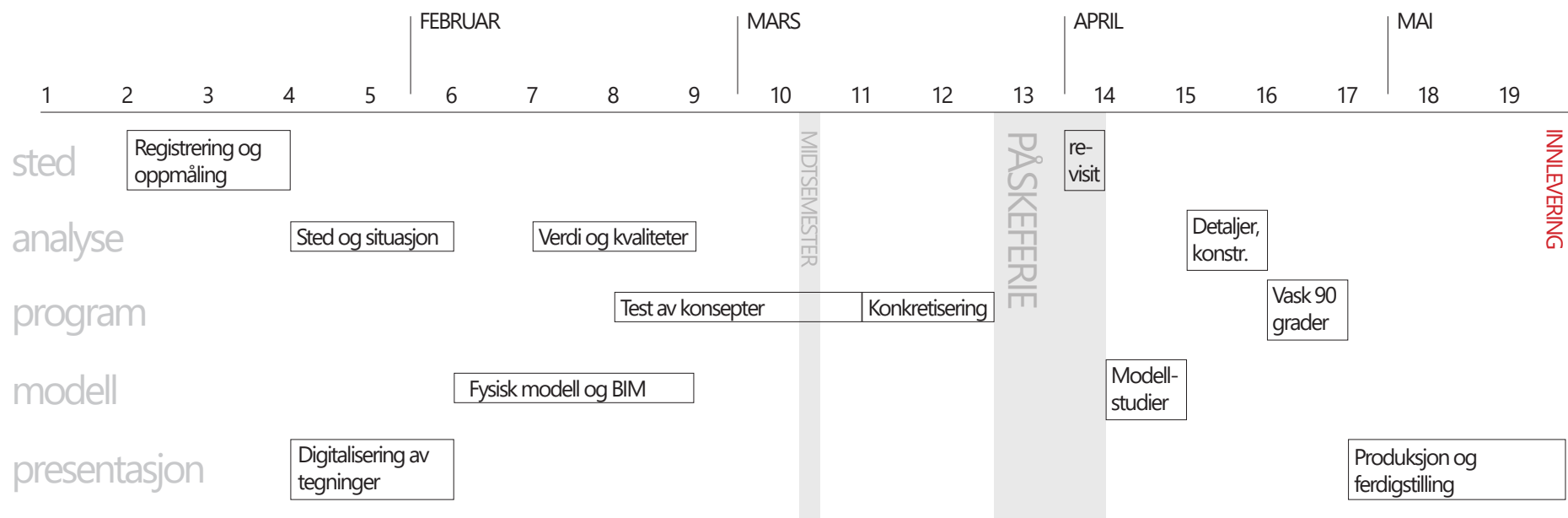
- Problemstilling

Diplomen vil være en prosjekteringsoppgave med et forslag til hvordan låven på Østre Skjelve kan transformeres for ny bruk, og slik opprettholde aktiviteten i området ved å skape og tilføre noe nytt. Gjennom prosjektet ønsker jeg å belyse det økende problemet med ubrukte gårdsbygninger på landsbygda, og slik bidra med et innspill i debatten rundt sentraliseringen.

I prosjektet vil jeg fremme en diskusjon om hvilke kvaliteter og verdier av nyere og eldre dato som bør bevares, og hvordan samspillet mellom nytt og gammelt kan arte seg i omgivelser som vi kanskje anser som hverdagslige og uten spesiell verdi.

Hvis det som har blitt gjort til nå ikke har fungert er det på tide å prøve noe nytt.

Tidsplan

Kilder

- 1 SSB: Landbrukseiendommer 2017. [10.11.17]
<https://www.ssb.no/laeiby>
- 2 SSB: Sentralisering - årsaker, virkninger og politikk. [10.11.17]
<https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/sentralisering-aarsaker-virkninger-og-politikk>
- 3-4 SSB: Sentralisering - årsaker, virkninger og politikk. [10.11.17]
<https://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/sentralisering-aarsaker-virkninger-og-politikk>
- 5 SSB: Flere hytter enn boliger i 45 kommuner. [08.04.18]
<https://www.ssb.no/bygg-bolig-og-eiendom/artikler-og-publikasjoner/i-45-kommuner-er-det-flere-hytter-enn-boliger>
- 6 DTSE: Den svenska landsbygden håller på att förvandlas till ett industriområde [29.11.17]
<http://www.dt.se/kultur/katarina-ostholm-den-svenska-landsbygden-haller-pa-att-forvandlas-till-ett-industriomrade>
- 7 STORTINGSMELDING (Distrikts- og regionaldepartementet 2013: 41)
«Ta heile Noreg i bruk» [29.11.17]
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-13-20122013/id715615/sec1>
- 8 Rapport-1/16 Tilflytting fra by til bygd. En kvalitativ analyse av et bygdeutviklingsprosjekts ideer diskutert i lys av tilflytteres erfaring. Side 82 & 7. [29.11.17]
<https://ruralis.no/wp-content/uploads/2017/05/157bff2f506e2e.pdf82>
- 9 Wikipedia: Fakta om Nes og Ringsaker. [29.11.17]
<https://no.wikipedia.org/wiki/Ringsaker>
[https://no.wikipedia.org/wiki/Nes_\(Ringsaker\)](https://no.wikipedia.org/wiki/Nes_(Ringsaker))